

Svenska Helsingforskommittén

för Mänskliga Rättigheter

Hatets språk

- frågor och svar om hatpropaganda och yttrandefrihet

Om Svenska Helsingforskommittén för mänskliga rättigheter

Den här skriften ges ut av Svenska Helsingforskommittén för mänskliga rättigheter som bildades 1982 och är en politiskt och religiöst oberoende icke-statlig organisation. Kommittén granskar efterlevnaden av grundläggande mänskliga rättigheter i enlighet med det så kallade Helsingfordokumentet från 1975 och arbetar med mänskliga rättigheter i syfte att utveckla demokrati och stärka det civila samhället.

www.shc.se

08-791 84 45, info@shc.se

Bilder: Jan Berglin

Tryck: Elanders Gotab AB, Stockholm 2005

Copyright © 2005: Svenska Helsingforskommittén för mänskliga rättigheter

ISBN 91-974300-7-2

Var går gränsen mellan hatpropaganda och yttrandefrihet?

Har du någon gång sett flygblad, klistermärken och affischer som varnar om farorna med det “mångkulturella samhället” och “kärlek över gränserna”? Du kanske till och med har stött på grövre budskap; hemsidor på internet med rent nazistiska budskap om “den nordiska rasens överlägsenhet” eller skivor med vit makt-musik med texter om “raslig renhet”.

Har du då någon gång funderat på att anmäla texten till polisen? Eller har du tyckt att vi väl alla har rätt att få säga vad vi tycker? Att absolut yttrandefrihet är det viktigaste inslaget i en sann demokrati?

Frågan om vad man får och inte får säga är både etisk och juridisk. Gränsen mellan det som är moraliskt tveksamt och det som är straffbart är inte kristallklar. För vissa uttryck riskerar man fängelse, för andra går man visserligen fri från åtal men orden kanske ändå orsakade stor skada hos den man riktade dem till.

Yttrandefrihet är att ha rätt att uttrycka sig fritt. Men med yttrandefrihet kommer ansvar och skyldigheter. Rätten att uttrycka sin åsikt innebär inte att det är tillåtet att skada eller kränka andra genom de ord man använder. Historien har också visat att propaganda som manar till rashets varit en bidragande orsak till förföljelse och våld, ibland till och med till folkmord och brott mot mänskligheten. Bland annat därför finns det lagar som begränsar yttrandefriheten.

Hur dessa komplicerade regler har utformats, om hur gränsdragningen mellan det lagligt tillåtna och otillåtna har gjorts, handlar den här skriften. Skriften är en lättillgänglig och resonerande variant av den ursprungsrapport om förbudet mot hets mot folkgrupp, som Svenska Helsingforskommittén producerade 2003: ”Hatets språk. Om gränsen mellan hatpropaganda och yttrandefrihet”.

I den här skriften har vi valt att presentera problemet i form av frågor och svar som vi tror är relevanta för många oavsett ålder eller bakgrund. Ämnet är svårt, och det finns inga enkla svar på alla frågor. Förhoppningsvis lockar skriften till vidare diskussioner, kanske i skolan, kanske på arbetsplatsen. Längst bak beskrivs lagstiftningen och vi förklarar hur du gör om du vill polisanmäla hets mot folkgrupp.

Vi har yttrandefrihet i Sverige, det måste väl betyda att alla har rätt att säga eller skriva vad de tycker och tänker?

Nej, det finns faktiskt gränser. Det är till exempel straffbart att förtala någon eller att hetsa mot en folkgrupp. Detta och en rad andra brott finns uppräknade i lagen. Man kan bli dömd att betala böter, eller till och med få sitta i fängelse.

Jaha, då har vi censur. Som i Iran.

Nej, det finns ett direkt förbud mot censur av tryckta skrifter i grundlagen. Ingen får förhandsgranska böcker, tidningar eller cd-skivor med musik. Det finns dock ett undantag, biofilmer. De får förhandsgranskas av Statens Biografbyrå.

Det gör man för att kunna sätta åldersgränser, men också för att olagliga våldsskildringar ska kunna klippas bort. Om man vill ge ut en videofilm, kan man frivilligt lämna in den för granskning. Då kan man inte senare bli åtalad för filmens innehåll. Det är ett slags gardering mot åtal.

Kom igen, visst är det censur om man kan bli straffad för vad man säger.

Nej, det är faktiskt stor skillnad på att täppa till munnen på någon och att straffa honom efteråt för vad han sagt.

Är det verkligen någon skillnad? Den som har en piska hängande över sig kan väl inte påstås tala fritt?

Historien visar att det blir en väldig skillnad. I länder med förhandscensur får folk inte ens reda på vad som blivit förbjudet.

Man kan alltså säga att yttrandefriheten i Sverige är total, men för vissa yttranden kan man få sota efteråt.

Jag tycker det luktar översitteri. Några har bestämt vad jag får och inte får säga. Med vilken rätt?

För din skull kanske. Några har också bestämt att du blir straffad om du slår någon på käften. Vilket också innebär att ingen får slå dig på käften. Tycker du att det är översitteri?

Nej, men nu blandar du bort korten. Den jämförelsen håller inte. Det är självklart att det är förbjudet att slå folk. Men om man blir straffad så fort man säger något som kan sära någon, då kan man inte tala om yttrandefrihet.

Ja, du har rätt. Vad jag försöker säga är att fri- och rättigheter ibland måste kunna begränsas för att alla ska kunna ta del av dem. Den enes rätt att säga vad som helst kan ju innebära att någon annan kränks. Det är ju också en rättighet att inte behöva bli utsatt för hot eller fara. I själva verket får du säga nästan vad du vill – det som är straffbart är bara extrema undantag. Det syftar på sådana yttranden som faktiskt kan jämställas med fysiskt våld. Historien har åtskilliga gånger visat att det krävs att människor måste övertygas om att den utpekade motståndaren är omänsklig innan man kan mörda, våldta och lemlästa. För detta krävs intensiv propaganda. Det är ingen överdrift att säga att miljoner människor har mördats till följd av att de framställts som främmande, kriminella, tjuvaktiga, omänskliga folkfender, och så vidare.

Hitler skrev i "Mein Kampf" redan på 1920-talet hur viktigt det var för det tyska folket att "ta itu" med det gemensamma problemet – han

TRYCKFRIHETSBROTT OCH GRANSKNING

I 7 kap 4 § tryckfrihetsförordningen räknas tryckfrihetsbrotten upp. Dessa är högförräderi, krigsanstiftan, spioneri, obehörig befattning med hemlig uppgift, vårdslöshet med hemlig uppgift, uppror, landsförräderi eller landssvek, landsskadlig vårdslöshet, ryktesspridning till fara för rikets säkerhet, uppvigling, hets mot folkgrupp, brott mot medborgerlig frihet, olaga våldsskildring, förtal, förolämpning, olaga hot, hot mot tjänsteman och övergrepp i rättsak.

1 kap 2 § tryckfrihetsförordningen lyder: "Någon tryckningen föregående granskning av skrift eller något förbud mot tryckning därav må ej förekomma. Ej heller vare tillåtet för myndighet eller annat allmänt organ att på grund av skrifts innehåll, genom åtgärd som icke äger stöd i denna förordning, hindra tryckning eller utgivning av skriften eller dess spridning bland allmänheten." Alla dessa brott finns också reglerade i brottsbalken, men är där utspridda i olika kapitel och paragrafer.

menade judarna. Nazistpartiet fortsatte att sprida propaganda som utmålar judarna som omänskliga och som ett hot mot det tyska folket.

Samma typ av retorik användes i Rwanda inför folkmordet 1994. Politiker som företrädde en folkgrupp, hutuerna, spred nedsättande och dehumaniserande propaganda om Rwandas andra stora folkgrupp, tutsierna. Man kallade dem "kackerlackor" och talade också om "den slutgiltiga lösningen" och att "ta itu" med det stora problemet.

Även i det forna Jugoslavien förekom, och förekommer fortfarande, propaganda som utmålar motparten som mindre värd eller farlig. Det finns många exempel på att snedvriden nyhetsförmedling lett till oerhörda våldsamheter, mot såväl serber som albaner, kroater och bosnier.

Det var på grund av liknande erfarenheter som riksdagen 1948 införde lagen om hets mot folkgrupp. Under och efter andra världskriget spreds mängder med propaganda från Sverige av en man vid namn Einar Åberg. Redan före och under kriget hade han dömts ett flertal gånger för att ha hetsat mot judar, men då för förargelseväckande beteende. 1946, bara ett år efter kriget slutade, förnekade han i sina flygblad att Förintelsen ägt rum. Han spred detta budskap till väldigt många länder. Åberg kom att bli den förste att dömas för hets mot folkgrupp.

"ZIGENARE FÅR EJ BETRÄDA CAMPINGEN"

I Högsta Domstolens dom NJA 1982 s 128 blev en man dömd för hets mot folkgrupp efter att han satt upp en skylt med den texten vid infarten till en camping. Högsta Domstolen motiverade sitt domslut så här:

"Den ifrågavarande skylten innehöll inte uttryckligen något kränkande omdöme om folkgruppen zigenare.

Genom förbudet att beträda campingplatsen, vilket enligt texten på skylten riktade sig till zigenare över lag, uttrycktes emellertid indirekt ett omdöme om zigenares egenskaper och uppträdande som måste anses nedsättande för folkgruppens anseende. Detta nedsättande omdöme utgör ett sådant uttryck för missaktning som avses i 16 kap 8 § BrB."

Men det är väl en stor skillnad mellan att säga att man inte gillar ett visst folk och att uppmana till våld mot dem. Jag har hört att det räcker att skriva Zigenare får ej beträda campingen på en skylt för att dömas skyldig till hets mot folkgrupp. Då är vi väl ganska långt från folkmordet i Rwanda? Blir det hets mot folkgrupp om jag skriver en skylt och sätter upp i min port: Djurgårdare äga ej tillträde? Det har jag nämligen lust till.

Nej, djurgårdare är ingen folkgrupp, inte heller cyklister, skåningar eller centerpartister. Men om du skriver "tyskar" eller "bögar" istället, är det risk att du kanske blir fälld.

Vad är det för logik i det? Varför skall tyskar skyddas men inte skåningar? Homosexuella men inte djurgårdare?

Det kan man fråga sig. För några år sedan kunde man inte bli fälld för hets mot invandrare eller homosexuella, eftersom de inte ansågs utgöra sådana grupper som skyddas av lagen. Sedan dess har lagtexten ändrats och de grupper som kan utsättas för hets har blivit fler. Nu står det inte bara *folkgrupp* i lagen, utan även *annan sådan grupp av personer*.

Svenskar är väl en folkgrupp? Jag har hört hemska saker sägas om oss, men aldrig att någon blir fälld. Och om amerikaner får man också säga och skriva nästan vad som helst, men försök säga det om judar.

Det kan verka konstigt, men lagen är uppbyggd i etapper där logiken och systemet är historiskt. Man har från början främst försökt skydda särskilt utsatta grupper, till exempel judar eller romer. Det är väldigt viktigt att se till det här historiska sammanhanget. Det har ju inte förekommit något folkmord på amerikaner, därför kan vissa saker som sägs om judar bedömas annorlunda än om exakt samma saker riktas mot amerikaner.

Lagen har ändrats flera gånger. Invandrare och homosexuella är ofta utsatta för hot eller våld från framförallt nazistgrupper. Dessa grupper har därför ansetts vara så skyddsvärda att lagen ändrats. Allt detta betyder att "hets" är något relativt. Domstolen tar inte bara hänsyn till vad som sägs eller skrivs, utan också till vilken kränkning och fara detta innebär i varje enskilt läge. Det betyder också att lagen har brister: lagen räcker till exempel inte till om någon hetsar mot hiv-smittade.

Men det betyder ju bara att jag inte kan veta vad som är straffbart eller inte? Kan man ha sådana lagar?

Det är svårt att förutse vad som är straffbart om man läser lagtexten. De här lagarna är lite luddigare än andra lagar. Det är enkelt att beskriva vad som är misshandel eller stöld, medan det är svårare att ringa in vad som är förbjudet att säga. I praktiken känner de flesta på sig var gränsen går; den som vill nedvärdera någon annan på grund av hudfärg vet nog rätt väl vad han ska säga. Det är lite som med ett falskt leende; alla kan skilja det från ett äkta men det är svårt att beskriva skillnaden. I viss mån får man ta till sunt förnuft.

Och vem står för det sunda förnuftet?

När någon anklagas för hets mot folkgrupp måste en domstol göra en avvägning mellan två starka intressen; dels intresset av ett effektivt skydd mot hatpropaganda, dels intresset av vidaste möjliga yttrandefrihet.

I gränslandet mellan de två, där lagens ord inte riktigt räcker till eller där tidigare rättsfall inte ger någon vägledning, måste domstolen själv avgöra vilket intresse som väger tyngst.

Ibland, till exempel när det är innehållet i en tryckt skrift som ska bedömas, så är även en jury med vid rättegången. I dessa fall får både domstolen och juryn "fylla ut" de oklara reglerna med tolkningar och sunt förnuft.

OENIG DOMSTOL

Högsta Domstolens dom NJA 1996 s 577: "Bland märkena på [A.A:]s klädsel ger örnen och lagerkransen på höger ärm genom sin likhet med symboler, frekvent använda i Nazi-Tyskland, en tydlig koppling till Tredje riket. Vad gäller övriga märken är även dessa sådana att de kan - ehuru mindre allmänt kända - förknippas med symboler använda av nationalsocialistiska rörelser under 1930- och 1940-talen." Domstolen var dock inte enig. En av domarna kom fram till att märkena inte var ett klart uttryck för missaktning och att man därför inte kunde döma för hets mot folkgrupp. Så här skrev han i sin avvikande åsikt: "Oaktat handlandet på grund av den nazistiska rörelsens ideologi fört tanken även till dess ståndpunkt om andra rasers underlägsenhet och att andra därför kan ha känt sig kränkta, kan handlandet med hänsyn till märkenas beskaffenhet inte - vare sig märkena ses vart för sig eller i förening - anses ge ett tillräckligt klart uttryck för hot mot eller missaktning för någon persongrupp. Åtalet för hets mot folkgrupp kan därför - trots det klandervärda i beteckendet - inte bifallas."

JURYN SKYDDAR FRI DEBATT

Om du till exempel skrivit och tryckt en text och blir åtalad så medverkar en jury vid rättegången. Dessa ska inte vara jurister, utan ska istället använda sitt sunda förnuft och omdöme för att avgöra om texten är brottslig eller inte. Om juryn friar, så är texten inte brottslig. Om juryn fäller får juristerna i domstolen också pröva frågan. Man brukar prata om att juryn är ett extra skydd för den fria debatten, eftersom även obekväma uppgifter ska kunna framföras utan risk för straff.

Så man måste gå in
och läsa domar för
att få reda på vad
som är olagligt?
Domstolen och
juryn måste ju
hänga upp sitt
domslut på något
annat än sunt
förnuft.

Ja, givetvis handlar det inte enbart om sunt förnuft. Huvudregeln är att alla ska få säga vad man tycker. Denna rätt till yttrandefrihet finns beskriven i internationella överenskommelser och i vår grundlag. Det finns sedan undantag, regler om vad som är straffbart att säga.

När det gäller hets mot folkgrupp måste det vara fråga om ett uttalande eller annat meddelande som spridits.

Uttalandet måste innehålla hot eller missaktning mot folkgrupp eller annan sådan grupp av personer, med hänvisning till deras ras, hudfärg, nationella eller etniska ursprung, trosbekännelse eller sexuella läggning.

Dessa lagregler, men även hur tidigare fall har bedömts både i Sverige och utomlands, ligger sedan till grund för det beslut som fattas. Det är däremot omöjligt att i lagar och domslut täcka alla situationer av hets mot folkgrupp. Dessutom är vårt samhälle i ständig utveckling och vad som är okej att säga idag kanske uppfattas som hatpropaganda i morgon.

Det är då det sunda förnuftet kommer in. Vi kan ta ett exempel.

En ung kille blev år 1996 dömd för hets mot folkgrupp efter att han gått omkring i centrala Visby i svarta kläder, kängor med stålhätta och ett antal tyg- och metallmärken föreställande bland annat hakkorset och liknande symboler. Högsta Domstolen kom fram till att kombinationen av kläder och symboler utgjorde ett meddelande som måste uppfattas som ett allmänt nedvärderande av judar.

Domstolen ansåg att symbolerna var så intimt förknippade med Nazityskland och idéer om den nordiska rasens överlägsenhet att killens rätt att klä sig hur han ville, och därigenom uttrycka sina åsikter, måste begränsas.

Behöver man inte ens säga något? Räcker det att man bär vissa symboler för att dömas för hets mot folkgrupp?

Nej, det kan man inte säga generellt. Det hela beror på sammanhanget. I fallet ovan var det symbolerna i kombination med kläderna som gjorde att man dömdes. Gester kan också vara straffbara. Situationer där personer gjort hitlerhälsningen har prövats i olika hovrätter ett antal gånger.

Domstolarna har då kommit fram till att kombinationen av hitlerhälsningen och uttryck som "Sieg Heil" varit hets mot folkgrupp.

Jag har hört en del vit makt-musik. Kan den vara brottslig?

När det gäller musik är det texterna som får bedömas. Instrumental musik kan ju inte gärna påstås innehålla några uttalanden eller meddelanden, även om

VIT MAKT-MUSIKER DÖMDA

Nyåret 1998 greps 297 personer vid en vit makt-konsert i Brottbys, misstänkta för hets mot folkgrupp. Förundersökningen lades ner för de allra flesta, men aktionen resulterade i en rad domar, bland annat mot medlemmarna i det amerikanska bandet som spelade. De fall då spridningen av cd-skivor varit föremål för prövning har mer sällan lett till fällande dom, främst på grund av att det är svårt att bevisa när skivorna spritts. Åtal måste nämligen väckas ganska snart efter att en skiva lämnats ut för spridning, annars preskriberas brottet, det vill säga man kan inte väcka åtal. Lagen har dock ändrats så att preskriptionstiden för just cd-skivor blivit längre.

vissa melodier kan förknippas med exempelvis nazismen.

Här finns givetvis den så kallade vit makt-musiken, som ofta har ett "patriotiskt" tema med rasistiska toner. Ibland är texterna rent rasistiska eller antisemitiska. Både spridning av cd-skivor och konserter med vit makt-musik har prövats i domstol. Den musik det främst är frågan om är den så kallade svenska vikingarocken, en form av punkrock med svenska texter som hyllar asagudar eller det nordiska folket. Men det finns även andra musikstilar där kränkande texter framförs. Inom både reggae och hip-hop förekommer ibland homofobiska texter.

Vad händer om det man säger är sant då? Man måste ju få säga sanningen, även om den kan svida ibland.

Det beror lite på vem du vänder dig till. Sanningen behandlas olika beroende på om du angriper en enskild person eller en folkgrupp.

Ger du dig på en enskild person kan du inte bli dömd för hets mot folkgrupp. Du kan däremot bli dömd för förtal. Den lagen är annorlunda utformad och därför behandlas sanningen annorlunda. Här kan det handla om något som är sant men som andra tycker är skamligt och som personen i fråga vill hålla hemligt. Det kan förstås också röra sig om rena lögner.

När det å andra sidan gäller folkgrupper är det snarare generaliseringar om en hel folkgrupps beteende eller egenskaper det är fråga om. Givetvis kan dessa innehålla sanning eller i alla fall ett korn av sanning. Det som är svårt att behandla är när generaliserande omdömen går över till att bli fördomar som enbart syftar till att nedvärdera hela gruppen.

Vi kan ta ett exempel, som visar att lögner är förbjudna. Expressen skrev för en tid sen att vänsterpartiets före detta partiledare Gudrun Schyman skulle medverka i en erotisk film. På löpsedeln hade man skrivit "Gudrun Schyman spelar in erotisk film med sin före detta make: 'Man ska bli kåt'". Domstolen ansåg att det framstod som att Schyman skulle vara med i en porrfilm, vilket inte var sant. Därför vann Schyman målet och fick skadestånd för den kränkning det innebar att bli utpekad på det här sättet. Hade uppgifterna varit sanna, eller åtminstone skäligt grundade, hade bedömningen sannolikt blivit en annan.

Det hade antagligen varit försvarligt att berätta att en riksdagsledamot och före detta partiledare, som dessutom aktivt arbetar för feminism och mot pornografi, skulle medverka i en porrfilm. Det hade funnits ett stort allmänintresse i en sådan nyhet. Man kan säga att när man riktar sig till en enskild så är det främst graden av kränkning, det vill säga hur kränkt den som utsätts blir, som är intressant. Inte huruvida det som sägs är sanning eller lögn.

Och om man säger nåt nedsättande som är sant om en grupp då?

Här finns en skillnad jämfört med när man vänder sig mot en enskild person. Eftersom lagen om hets mot folkgrupp är annorlunda utformad än lagen om förtal blir bedömningen annorlunda.

Samtidigt kan man i ganska stor utsträckning säga osanningar om till exempel invandrare utan att det blir straffbart. Vi kan ta ett exempel. Inför valet 2002 spred Nationaldemokraterna (ND) en stor mängd flygblad i olika delar av landet. Där hävdades det bestämt att "massinvandringen kostar Sverige 300 miljarder kr varje år."

Detta är en helt och hållet en påhittad siffra som faller på sin egen orimlighet. Problemet är att det inte sägs något annat i flygbladet. Man berättar bara att invandringen kostar mycket och att man tycker att det är något som partiet vill kritisera. Även fast det är osant och orimligt är det inte hets mot folkgrupp. Att det inte är straffbart betyder dock inte att det är moraliskt försvarbart att handskas med siffror på detta sätt. Det är alltså svårt att komma åt osanningar av den här typen.

Men är det inte ganska tydligt vad Nationaldemokraterna vill? Det vet man ju att deras syfte är att utmåla invandrare som parasiter, en belastning för Sverige som bara kostar pengar.

Så är det nog, men det framgår ju inte av texten. Där sägs bara att invandringen kostar pengar och att man vill spara på detta. Mer än vad som framgår av texten kan man inte bedöma. Man kan inte läsa in mer än vad som sägs där.

Om då textförfattaren verkligen syftar till att andra ska börja hata just invandrare, men han skriver det bara genom anspelningar, kan man inte sätta dit honom i alla fall?

Det där är mycket svårt att veta. Anspelningar kan ju uppfattas olika beroende på vad man som läsare har för kunskaper och referensramar. Vad som uppfattas som kränkande för den ene kan vara helt neutralt för någon annan. Samtidigt kan man just genom anspelningar få fram ett mycket tydligt budskap utan att egentligen säga något.

I Rwanda pratade man nästan aldrig om tutsier, man kallade dem kackerlackor istället.

Ändå var det helt uppenbart att det var just tutsierna man menade. Man kan alltså i viss mån läsa mellan raderna.

Om den avsedda effekten är att man som läsare ska börja hata en viss grupp, och detta framgår genom anspelningar, så kan det vara straffbart. Saker som framförs i skrift är ju också svårare att bedöma än muntliga uttalanden just eftersom texter kan vara mångtydiga. De behandlas också olika av rättssystemet.

Vad menar du svårare att bedöma? Och varför behandlas det som skrivs annorlunda än det som sägs?

Det är mer komplicerat än så. Om du skriver en sak med en spritpenna på ett plakat, så kan det bedömas annorlunda än om du låter trycka det på plakatet. Det kan låta väldigt konstigt, men det finns en förklaring. Lagreglerna är nämligen inriktade på sättet man framställer något. Ända sedan 1700-talet, då den första tryckfrihetslagen kom till, så har tryckta skrifter haft en särställning. Just tidningar och böcker har i modern tid varit de allra viktigaste sätten att föra ut information till många människor. När sedan nya massmedier tillkommit har lagarna ändrats, så nuförtiden finns särskilda regler för tv, radio, cd-skivor och i viss mån internet.

De här särskilda reglerna finns i två av våra grundlagar, tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen. Just eftersom spridningen av nyheter och möjligheten att själv kunna uttrycka sina åsikter i tidningar, flygblad eller böcker har ansetts som särskilt viktiga och därför har man valt att ge vissa medier ett särskilt grundlagsskydd.

Med detta skydd följer sedan en rad kontrollstationer kan man säga, bara justitiekanslern (JK) får väcka åtal och detta måste ske ganska snart efter att man gett ut en bok eller tidning. Sedan måste en jury vara med vid rättegången. Hetsar man mot en folkgrupp i ett tal på ett torgmöte, eller om man som killen i Visby (se exemplet på sidan 10) har en massa symboler på sina kläder, så är man alltså inte grundlagsskyddad. Istället gäller den vanliga ordningen med polis och åklagare. Skriver man i en tidning eller säger något i radio så blir det istället JK och juryprövning. Eftersom systemet är lite av ett lappträcke som kommit till efter hand kan det ibland bli lite konstigt. Genom åren har det kommit att bli så att JK ganska sällan beslutar sig för att väcka åtal. Ofta väger tryck- och yttrandefriheten så tungt att nästan vad som helst måste få sägas.

Det finns ganska många exempel på hur vissa saker bedömts annorlunda då de hamnat hos vanlig åklagare. Skylten du nämnde tidigare, den där det stod skrivet att romer inte

JK VÄCKER SÄLLAN ÅTAL

JK beslutar sig relativt sällan för att väcka åtal. Exempel visar att vissa saker bedöms hårdare hos vanlig åklagare. Under åren 1997 till 2001 väckte JK nio åtal av ungefär 600 inkomna anmälningar, medan vanlig åklagare väckte 373 åtal av 1 767 inkomna anmälningar. Läs mer i vår rapport Hatets språk - om gränsen mellan hatpropaganda och yttrandefrihet.

fick beträda campingen, den blev ju fälld. Däremot friade JK en artikel i Illustrerad vetenskap där kringresande romer utpekades som tjuvaktiga och smutsiga av naturen, just med hänvisning till att yttrandefriheten innebär att man måste få uttrycka sig om och debattera olika folkgruppers egenskaper.

Men är det inte fler som kan läsa tryckta skrifter än det man skriver på ett plakat? Det gör större skada om det är tryckt, är det inte så?

Jovisst, det kan man tycka. Ett plakat når ju inte samma spridning och kan på så vis inte göra samma nytta, eller för den delen skada, som tryckta skrifter. Systemet lider av en del brister och inkonsekvens.

Eftersom det inte är heltäckande kan det ibland bli så att någon som hetsar mot en folkgrupp inför tio personer döms medan någon som sprider en skrift med rasistiska yttranden till 10 000 personer går fri.

Ja, det verkar ju ganska orimligt att så grova saker som du nämnde går bra att skriva i Illustrerad Vetenskap, medan den som handskriver en skylt inte kommer undan.

Här kommer vi tillbaka till den svåra avvägningen mellan yttrandefriheten och skyddet mot rasistiska påhopp. Vissa tycker att det som skrevs i Illustrerad Vetenskap ska vara tillåtet, att man istället ska bemöta sådana åsikter med debatt, till exempel med en svarsartikel. Andra anser att yttrandefriheten borde ha begränsats i detta fall.

Det man främst kan ha synpunkter på är väl att den här svåra avvägningen borde prövas av en domstol oftare än vad som sker idag. Där skulle båda parter få argumentera för sin sak och yttrandefrihetens gräns skulle dras dels av juryn och dels av domarna i rätten.

Rätten skulle sedan ingående kunna motivera varför något ska frias eller fällas, till skillnad från JK:s beslut, som ofta är motiverade på ett ganska kortfattat sätt. Då kanske man tydligare skulle kunna se vad som är brottsligt och vad som är tillåtet att säga.

Samtidigt måste man också komma ihåg att yttrandefriheten ju är huvudregel och att förbuden är till för att hindra extrema fall. I yttrandefrihetens namn har lagstiftarna beslutat att vissa typer av kränkande yttranden är tillåtna eftersom det fria ordet är viktigare. Det behöver inte betyda att de är moraliskt försvarbara, men straffbara är de inte.

1999 skedde ett brutalt överfall på en dirigent med judisk bakgrund i skånska Vellinge. De två gärningsmännen var skinheads.

Rätten till yttrandefrihet

Det finns en mängd lagar och internationella avtal, konventioner, som beskriver vad yttrandefrihet är. I Regeringsformen, som är svensk grundlag, står exempelvis att yttrandefrihet är ”frihet att i tal, skrift eller bild eller på annat sätt meddela upplysningar samt uttrycka tankar, åsikter och känslor.”

Rätten att uttrycka sina åsikter har alla svenska medborgare. Skulle regeringen vilja göra inskränkningar i människors rätt att yttra sig så måste den få gehör för det i riksdagen, det vill säga att det måste antas en särskild lag. En sådan lag får bara stiftas för att till exempel skydda rikets säkerhet, eller ”allmän ordning och säkerhet”. Men man kan också besluta att bestraffa yttranden som skadar en persons anseende eller att förebygga eller ingripa mot brott.

Personer som befinner sig i Sverige men som inte är svenska medborgare har nästan samma rättigheter som svenskar – men det är enligt Regeringsformen tillåtet att begränsa icke-svenskars yttrandefrihet i högre grad än svenskar.

Europakonventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) innehåller också en artikel om rätten till yttrandefrihet. Här står det i artikel 10 bland annat att ”Denna rätt innefattar åsiktsfrihet samt frihet att ta emot och sprida uppgifter och tankar utan offentlig myndighets inblandning”.

I konventionen slår man fast att med yttrandefrihet följer både ansvar och skyldigheter och därför kan en stat ibland tillåtas att inskränka människors rätt att yttra sig. Enligt Europakonventionen får en sån begränsning av yttrandefriheten bara ske om det är nödvändigt i ett demokratiskt samhälle med hänsyn till bland annat statens säkerhet och den allmänna ordningen.

De exempel på undantag som ges är delvis desamma som i regeringsformen men Europakonventionen gör det också möjligt att inskränka yttrandefriheten till skydd för hälsa och moral, för att förhindra att förtroliga underrättelser sprids eller för att upprätthålla domstolars auktoritet och opartiskhet.

En annan viktig internationell överenskommelse som innehåller en bestämmelse om människors yttrandefrihet är FN:s konvention om de medborgerliga och politiska rättigheterna (IKMPR). Artikel (19:2) handlar om yttrandefrihet och överensstämmer i hög grad med artikel 10 i Europakonventionen.

Det ska också tilläggas att rättigheterna är minimirättigheter och självklart behöver en stat inte inskränka yttrandefriheten alls om den så önskar. En stat som godkänt konventionerna kan aldrig gå längre i sina inskränkningar än vad som anges i artikeln om yttrandefrihet. Det enda undantaget är om staten meddelar att man befinner sig i ett allmänt nödläge eller annan situation som hotar nationens existens, om man till exempel är i krig.

Lag mot hatpropaganda

Yttrandefriheten kan som nämnts ovan begränsas, men bara genom lag. I svensk lag hittar man de flesta av restriktionerna i brottsbalken. Dels får man inte förtala eller förolämpa andra, men man får inte heller nedvärdera en hel grupp av människor enbart på grund av deras hudfärg, sexuella läggning eller religiösa övertygelse. Därför har vi en lag som förbjuder hets mot folkgrupp. Detta brott kan begås på en rad olika sätt.

Muntliga uttalanden, till exempel när någon ropar rasistiska slagord vid en demonstration, är förbjudna. Andra meddelanden kan också vara brottsliga, till exempel Hitlerhälsningen eller vissa symboler i kombination med viss klädsel.

Hets mot folkgrupp kan också begås i text eller bild, till exempel i böcker, tidningar och andra tryckta skrifter. Tröjor med tryck eller klistermärken som är tryckta kan innehålla brott. Så även tekniska upptagningar, det vill säga cd-skivor med vit makt-musik, radio- och tv-program eller sidor på internet och databaser.

FÖR ATT HETS MOT FOLKGRUPP SKA FÖRELIGGA KRÄVS ATT FÖLJANDE SAKER ÄR FASTSTÄLLDA SAMTIDIGT:

1. Ett uttalande eller annat meddelande måste vara utlämnat för spridning.

För det första måste det vara fråga om ett uttalande eller annat meddelande. Ett uttalande är givetvis ganska enkelt att förstå vad det är, hit räknas skriftliga och muntliga meddelanden. Andra meddelanden kan vara bilder eller symboler. Rättsfallet med den unge killen i Visby är ett tydligt exempel på detta. Hans kläder i kombination med symboler ansågs förmedla ett meddelande. (Se sidan 10).

Också spridningen är ett krav för att någon ska kunna dömas för hets mot folkgrupp. Killen i Visby kunde dömas eftersom han befunnit sig ute på stan och på så sätt spridit det budskap som kläderna och märkena i kombination bildade.

Det krävs också att andra tagit del av meddelandet, inte bara att det varit möjligt. I ett fall från år 1999 friade Högsta Domstolen ett uttalande på en buss, som visserligen var hetsande, men inte spridits.

HETS MEN INTE SPRIDNING

Högsta Domstolens dom NJA 1999 s 702:

En kille pratade med sin kompis på bussen och sade bland annat att han tyckte att det vore skönt att få se på när någon dödade en neger. På bussen satt också tre mörkhyade ungdomar.

Högsta Domstolen kom fram till att uttalandena nog var riktade till dessa, men att de inte spridits i den bemärkelsen som avses i lagen om hets mot folkgrupp.

Det räckte alltså inte att uttalandena fällts på en buss där det varit risk för att andra skulle höra vad som sades.

2. Uttalandet eller meddelandet måste innefatta hot eller missaktning.

Vad hot innebär vet nog de flesta, till exempel hot om våld eller liknande. Missaktning är dock ett svårare begrepp. Exempelvis har ett förbud för någon att beträda en plats på grund av sitt ursprung bedömts vara ett uttryck för missaktning. (Se exemplet på sidan 7). Det kan också vara att påstå att en folkgrupp är bättre eller sämre än någon annan. Hotet eller missaktningen måste framgå ganska tydligt. Underförstådda meddelanden är vanligtvis inte brottsliga.

3. Hotet eller missaktningen måste avse grupp av personer, till exempel en folkgrupp, med hänvisning till ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse eller sexuell läggning.

En annan förutsättning för att kunna straffas är att det hetsande budskapet riktar sig mot en folkgrupp eller liknande grupp med hänsyn till de uppräknade egenskaperna. I ett fall från år 2000 dömdes utgivaren för tidningen Folktribunen för hets mot folkgrupp sedan de publicerat hetsande texter om invandrare. Svea Hovrätt dömde mannen till två månaders fängelse eftersom invandrare kan vara en sådan grupp som kan utsättas för hets i lagens bemärkelse.

Ett liknande angrepp på ”män” eller ”40-talister”, oavsett hur hotande eller missaktande de än är, kan inte vara hets mot folkgrupp, eftersom dessa inte är skyddade av just denna lag.

Att anmäla hatpropaganda

Beroende på vilket sätt ett rasistiskt budskap framförs gäller olika regler. Hets mot folkgrupp som begås i tryckt skrift eller teknisk upptagning regleras i våra grundlagar. Då får förundersökning och åtal endast beslutas av justitiekanslern. Vanligtvis rör det sig om följande medier:

Tidningar

Böcker

Klistermärken

Affischer

Kläder med tryck

Cd-skivor

Radio- och tv-program

Dagstidningars internetsidor

Om du hittar ett flygblad eller en affisch som du tror innehåller hets mot folkgrupp, kan du anmäla detta till justitiekanslern. Det finns inga formella krav på hur en anmälan ska se ut. Ett brev där du förklarar vad du vill anmäla och bifogar den aktuella artikeln, flygbladet eller klistermärket räcker. När det gäller hemsidor bör man både spara innehållet elektroniskt och skriva ut det och bifoga anmälan.

En annan sak som är bra att veta är att en anmälan kan ske anonymt. Hets mot folkgrupp riktar sig just mot en folkgrupp och därför saknas målsägande, det vill säga en person som utsatts för brottet. Om du anmält något till justitiekanslern krävs i allmänhet inget mer av dig; du behöver inte vittna eller stå till förfogande vid en eventuell rättegång på något annat sätt.

Hets mot folkgrupp som begås på annat sätt, till exempel genom att någon gör en Hitlerhälsning eller skriker rasistiska slagord, faller under brottsbalkens regler. Då ska brottet anmälas till polisen. Om du är osäker på vilken lag som tillämpas, om du till exempel inte vet om ett flygblad är tryckt eller inte, så går det bra att sända din anmälan både till justitiekanslern och till polisen. Det är i så fall viktigt att tydligt berätta detta i brevet. Läs gärna mer på hemsidorna www.polisen.se och www.justitiekanslern.se.

Anmälan skickas sedan till din lokala polisstation eller per post till justitiekanslern:

**JUSTITIEKANSLERN
BOX 2308
103 17 STOCKHOLM**

Ta reda på mer

Vill du veta mer om tryck- och yttrandefrihet i allmänhet och hets mot folkgrupp i synnerhet? På Svenska Helsingforskommitténs hemsida finns rapporten ”Hatets språk – om gränsen mellan hatpropaganda och yttrandefrihet” att ladda hem. Rapporten finns även att beställa kostnadsfritt via e-post eller telefon.

www.shc.se

08-791 84 45, info@shc.se